

De danskes stilling syd for grænsen vurderes kulturelt gunstigt, men økonomisk meget mistroligt. Her har ensretningen, særlig arvegaardsloven, ramt mindretallet haardt.

Med rette tales der om kamp ved grænsen, men ordet danner ofte falske forestillinger hos folk, der har tingene lidt paa afstand, derfor er det godt og rigtigt at Karl Rasmussen slaar fast, at det daglige liv gaar jævnt og fordrageligt og som regel med godt nabovenligt forhold mellem danskere og tyskere. Kampen bliver ikke mindre alvorlig af den grund.

Troels Fink.

Den ældste Metaltid i Norden.

J. E. Forssander: Der ostskandinavische Norden während der ältesten Metallzeit Europas. (Skrifter utgivna av kgl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund, XXII, 1936.)

Det er i den forhistoriske Forskning altid Overgangstiderne, der volder de største Vanskeligheder. Saaledes kunde tidligere Overgangen fra Sten- til Bronzecalder med Rette betegnes som et dunkelt Tidsrum, dobbelt dunkelt, fordi det paa begge Sider begrænsedes af klart oplyste Tider med mange og indholdsrige Fund. Gennem nyt tilkommende Materiale var det efterhaanden klart, at den af ældre nordiske Arkæologer forfægtede Mening, at en ren Stenalder efterfulgtes af en lige saa udpræget Metaltid, ikke kunde være rigtig; Stenalderens Slutning maatte delvis falde sammen med de første Metalsager. Men hvorledes disse skulde placeres baade i Forhold til hverandre og til Stenalderens Slutning stod egentlig uforklaret.

Paa dette Omraade maa Dr. Forssanders nye Arbejde siges at være af banebrydende Karakter. Klar og tydelig er Nordens ældste Metaltid inddelt, de fremmede, indførte Sager fordelt efter Alder og Herkomst, Grundlag og Tidspunkt for det første hjemlige Bronzearbejde paaapeget, og endelig, men ikke af mindst Betydning, en Jævnførelse foretaget af Perioderne i Stenalderens Slutning med de forskellige Grupper af tidlige Metalsager, alt støttet paa sikre Fundkombinationer og bestandig betragtet under den rigtige Synsvinkel, at Nordens ældste Metaltid ikke noget Øjeblik kan skilles fra sine europæiske Forudsætninger.

De første Metalsager i Norden er en Række spredte Kobberøkser og Dolkstave af Former, der er udbredt i Mellem- og Sydeuropa, og som allerede i Slutningen af Dyssetid og ved Jættestuetidens Begyndelse bliver kendt herhjemme. Praktisk Betydning faar

disse enkelte Stykker imidlertid lige saa lidt som den noget rigeligere Import af i første Række Smykker, der i de smalle, lancetformede Flintdolkes Tid, den ældre Del af Hellekiste- eller Dolk-tiden som Stenalderens Slutningsfase almindeligvis benævnes, naar op til Norden fra Mellemeuropas første egentlige Bronzealder, den saakaldte Aunjetitzkultur. Ganske anderledes er Forholdet i yngre Dolk-tid, hvis Ledetype er Flintdolken med fiskehaleformet Greb. Ikke alene udvides Importen fra Mellemeuropa betydeligt, men tillige kommer en vestlig Kulturstrøm fra de britiske Øer ind over Landet. De fremmede Sager, dels Smykker af Guld og Bronze og dels Rækker af Økseblade, danner Grundlaget for den første primitive, nordiske Bronzeindustri; Tiden er saaledes til Forskel fra ældre Dolk-tid, hvor Stenen dominerer, lige meget Sten- og Metaltid: Økserne er af Bronze, Stikvaabnene af Flint. Men i den næste Periode, der falder sammen med Bronzealderens første Tidsgruppe efter Sophus Müllers System, sejrer Bronzen; kun enkelte sene Dolktyper af Flint findes Side om Side med Metalsager baade af hjemlig Oprindelse (og efterhaanden ret god Kvalitet) og af fremmed, mellemeuropæisk Herkomst.

Ud fra de saaledes vundne Resultater og især ved Sammenligningen med Mellemeuropas samtidige Kulturgrupper lykkes det ogsaa Dr. Forssander at give sikrere kronologiske Bestemmelser for de enkelte Perioder end man hidtil har arbejdet med. Saaledes maa Jættestuetidens Begyndelse falde ved Midten af sidste Halvdel af 3. Aartusind f. Chr., dens Slutning omkring 1800. Yngre Dolk-tid slutter omkring 1500, og sikkert kun eet Aarhundrede længere frem i Tiden skal den egentlige Bronzealders (Sophus Müllers 2. Periode) Begyndelse sættes.

Skønt Bogen i første Række behandler svensk Materiale, gaar den dog overalt, hvor der er Tale om fællesnordiske Forhold, udførligt ind ogsaa paa det danske Stof, saaledes at den for dansk Forskning maa siges at være af overordentlig stor Betydning. Dens Plads blandt nyere forhistorisk Litteratur er i allerførste Række, blandt de Arbejder, der virkelig bringer Forskningen et Skridt videre.

C. J. Becker.

Kirken i den ældre Middelalder.

Hal Koch: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder. I—II. (Gyldendal 1936.)

Danmarks Historie og den danske Kirkehistorie løber altid stærkt sammen men især i Højmiddelalderen. Og der er stadig Arbejde nok med at faa den rigtige Forstaaelse afklaret. Der er

jo altid Tendenser i Fremstillingen og har altid været. Og et hullet Materiale giver Anledning til mange Fejlslutninger. Dr. Koch betegner sit Arbejde som et »Bidrag til en kirkehistorisk Revision«. Arbejder af Curt Weibull og Arup hører med blandt Forudsætningerne.

Det er kun et Afsnit af Højmiddelalderen, der er taget til grundigt Eftersyn, Tiden fra 1060 til henimod 1200. Det er en grundlæggende Tid og en Tid med store Modsætninger. Der skal være tre Dele: I. Kirke og Konge; II. Kirkens Institutioner; III. Klostrene. Deraf foreligger nu de to. Den tredje lover Koch os »i Løbet af de nærmeste Aar«.

Den første sætter ind i en spændende Omvurdering. Det gælder Bedømmelsen af Roskildekroniken og Saxo, og det kan ikke nægtes, at Saxo er i Vinden. Han er »en tendentiøs, stærkt omformende Historieskriver«. Den ældste danske Historieskrivning falder i to Grupper: Den ene fremhæver og roser Harald Blaatand, Svend Estridsen, Harald Hein, Niels og Magnus samt dennes Søn Knud. Den anden Sven Tveskæg, Knud den Store, Knud den Hellige, Erik Ejegod, Knud Lavard, Erik Emune og Valdemar. Saxo repræsenterer den sidste, der tillige særlig sværmer for Absalon. Den første repræsenteres af Roskildekroniken, der særlig fremhæver Eskil.

Denne Roskildekronikens Linje trækkes nu stærkere op. Med Rette fremhæves Eskils mægtige Skikkelse, og Roskildekroniken gøres til Repræsentant for Eskil og for de gregorianske Kirkeideal. Knud den Hellige og Knud Lavard hører slet ikke med heri men er Repræsentanter for Kravet om en stærk Kongemagt. De blev jo officielt gjort til Helgener, men Tidens kirkelige Idealister godkendte dem rigtignok kun med det yderste Forbehold, — og utvivlsomt med god Grund. Slaget ved Fodevig var for Kirken en Ulykke og kun en Ulykke. Men under Valdemar lykkes det at faa en lykkelig Samvirken mellem Kirke og Konge, idet Kongedømmet gaar over til at betragtes som en kirkelig Institution.

Medens første Del væsentlig berører det Forhold, som vi nu kalder »Stat og Kirke«, behandler anden Del en Række Forhold, som bl. a. Lokalforskeren atter og atter spørger efter. Det ses maaske kortest ved at anføre Kapitlernes Overskrifter: I. Kanonisk og germansk Opfattelse af Kirken som Institution; II. Det germanske Egenkirkesystem og den danske Kirke; III. Biskopperne; IV. Domkapitlerne; V. Sognene.

De to første af disse Kapitler er af retshistorisk Art og handler om det, som man har kaldt »det germanske Egenkirkevæsen«, hvorved Oldtidens rent kirkelige Opbygning nedbrødes og det

kirkelige blev til Foretagender af de verdslige Herrer, i deres Magt og Eje. Derimod kæmper den »kanoniske« Ret. Noget saa anløbet som Kanonsamlingen af »Isidorus Mercator« er et Led i denne Kamp, og den gregorianske Reformbevægelse sætter ind under Devisen »Libertas Ecclesiae«, »Kirkens Frihed«, som jo Eskil er den store Forkæmper for. Kochs Resultat er, at mod al Forventning er det specielt »germanske« ikke fremtrædende i Danmark, og i 12. Aarh. var den danske Kirke i en rivende Udvikling henimod at blive et Led i den store internationale af Paven styrede Institution. Kirkerne er hverken kongelige eller adelige Gaardkirker men stiftede og byggede af Bønderne. Bispestolenes Rigdom skyldes i høj Grad kongelige Gaver og Privilegier, men Biskopperne har været juridisk selvstændige. Derimod har deres Valg i høj Grad været afhængigt af Kongen. Ogsaa Klostrene er retslig selvstændige uden det tyske Fogedsystem.

Ogsaa den omhyggelige Redegørelse for Funktioner og Rettigheder hos Bisper, Domkapitler og i Sogne vil være vejledende for dem, der arbejder med stedlige Spørgsmaal.

Ved det hele maa man ikke glemme, at dette kun er et Udsnit af Middelalderen, og at Senmiddelalderen ændrede mange Forhold.

Saa langt, som jeg kan kontrollere, maa jeg anse dette for et særdeles solidt Arbejde med sundt Omdømme og i en behageligt velordnet og klar Fremstilling. For os, der sidder »i Provinsen« er det ogsaa rart i en saadan overkommelig Bog at blivt varskoet om, hvad der ellers skal opsøges vidt og spredt. Naturligvis er der Latin i Bogen, og naturligvis læser man med bedst Udbytte, naar man kan læse Latinen med. Men Koch har dog baaret sig saadan ad, at ogsaa den, der maa udenom Latinen, kan faa fat i Indholdet.

P. Severinsen.

Forsikringshistorie.

J. O. Bro Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark indtil det 19. Aarhundrede. (Udgivet af Wesmanns skandinaviske Forsikringsfond 1935.)

»Forsikringsvæsen« hører til de Ord, der knitrer af Nutid, med Mindelser om frisktudfærdigede Policere eller frisktalende Agenter. I Virkeligheden har Forsikringstanken Rødder dybt i vort Middelaldersamfund og var rigt forgrenet længe før det 19. Aarhundrede. En Undersøgelse af Forsikringsvæsenets Udvikling maa beskæftige sig med samfundsøkonomiske Problemer af betydelig Rækkevidde og paa mange Punkter uddybe Forstaaelsen af vort Folks

Livsvilkaar i ældre Tid. De Sider af vor Kulturhistorie, der omhandler Menneskers Forsøg paa at slutte sig sammen for at neutralisere Ulykkens blinde Angreb paa Ejendom, Liv eller Helbred, turde høre til dens smukkeste Blade.

Af Værkets Hovedafsnit behandler I Forsikringstankens Udformning og Optræden før det egentlige Forsikringsvæsens Opstaaen, II Søforsikring, III Brandforsikring og IV Personforsikring. Dybtgaaende Studier underbygger den klare og velafvejede Fremstilling, som viser Forfatterens Evne til at beherske et Materiale, der i Virkeligheden er af meget alsidig Karakter. Særlig værdifuld synes Resultaterne af Undersøgelserne vedrørende Forsikringsvæsenets »forhistoriske« Perioder. Bro Jørgensen ser bort fra en senere Tids Definitioner og tager sit Udgangspunkt i den Kendsgerning, at selve Forsikringsbehovet er urgammelt, og at Menneskene, saa langt vi kan følge Kulturen tilbage, har forsøgt en Risikoudligning. Herhjemme kan der fra Landsbylovene og de gamle Landsbyvedtægter, fra Gildernes, Lavenes og det gejstlige Samfunds Historie hentes Oplysninger om forsikringsmæssige Foranstaltninger i ældre Tid. Før Bonden var den vigtigste Brandhjælpen, der ogsaa omfattede Materialeydelse og Arbejdstjeneste ved Nyopførelser; denne naturaløkonomiske Forsikring holdt sig endog efter den egentlige Brandforsikrings Fremkomst og medførte en Overforsikring af Landbygninger. Forfatteren giver en Række tydelige Eksempler paa Godssystemets Indflydelse; i Selvejrbønderes Vanskelighed ved at faa Sognehjælpen udredet ser han, utvivlsomt med Rette, en medvirkende Aarsag til Fæstevæsenets Udbredelse, idet Godset »udførte Funktionerne som en Art Kreditinstitution og som Forsikringsanstalt«. Men hvad Sognehjælpen angik, burde det vistnok paapeges, at den som Følge af Godssystemets Indgriben stod Fare for at blive opfattet som en Art Hoveri, ikke væsensforskellig fra de særlige Arbejdspræstationer, Fæstebønderne maatte yde efter Hovedgaardbygningers Brand. Et Vink i saa Henseende giver et Udskast til Hoveriforordningen af 1799, hvori det fremhæves, at Hjælp ved Kvægsyge, Ildsvaade o. l. »paa ingen Maade er at henregne til Hoveri, men en billig Understøttelse, hvormed Naboer og Sognemænd bør være hinanden til Tjeneste«. I de Tilfælde, hvor en brandlidt Fæster blev sat fra Gaarden, synes iøvrigt Godssystemet at modvirke Sognehjælpens Hensigt.

I den udførlige Gennemgang af de forskellige Forsikringsformer indtager Søforsikringen en betydningsfuld Plads. Bro Jørgensen har paa flere Punkter uddybet og retledet Forstaaelsen af Søforsikringens Karakter og Udstrækning i det 17.—18. Aar-

hundrede. Endog Slaveriforsikringens Virksomhed: Løskøbelse af Søfolk, der under dansk-norsk Flag var opbragte af algierske Sørovere, finder man statistisk belyst. Indenfor Personforsikringen er et fremtrædende Træk Enkekassernes »Blomstring« i det 18. Aarhundrede. Det er her iøjnefaldende, at Lederne af Dattidens i Regelen stærkt spekulationsprægede Forsikringselskaber havde en aldeles utilstrækkelig Ballast af teoretisk Indsigt og derfor ogsaa hurtigt led Skibbrud. Dødelighedstabeller og Sandsynlighedsberegninger kendtes næppe. Til de hæderlige Undtagelser hører Finansraad Oeders Arbejde for Oprettelse af en almindelig Enkekasse, idet han 1771 lod indhente Oplysninger hos Sognepræsterne paa Sjælland om samtlige gifte Personer, samt Enker og Enkemænd (Alder, Erhvervsforhold m. m.). Maaske burde der fra Fæsteprotokoller og andre Kilder være hentet Eksempler paa de ret udbredte kontraktlige Aftægtsforhold, som kun er omtalt ganske kort.

Forsikringsvæsenets Udvikling i disse ældre Tidsrum gør et noget kaotisk Indtryk. Alligevel foregaar der, som Forfatteren i sine Slutningsbetragtninger fremhæver, en Afklaring af Forsikringens Problemer. Den økonomiske Udvikling medførte, at Forsikringsbehovene blev højst uensartede indenfor de lokale, faglige eller standsbestemte Interessegrupper. Det gamle Understøttelsessystem fra Gildernes og Lavenes Tid begyndte at vige for Differentieringsprincippet, der især ytrer sig ved, at Præmien retter sig efter Risikoens Natur. Dette gjorde sig navnlig gældende paa Søforsikringens og Løsørebrandforsikringens Omraade. Iøvrigt var Stordrift til Spredning af Risikoen blevet det 18. Aarhundredes Løsen, men man magtede ikke Forvaltningsproblemerne. Statens stigende Interesse for Forsikringsvæsen giver sig allerede i Merkantilismens Tid betydningsfulde Udslag. Drivfjederen var dog især finanspolitiske Hensyn. I den store Reformtid mærkes der paa dette som paa andre Omraader en Brydning mellem socialpolitisk indstillede, »beskyttelsesvenlige« Interesser og en vis økonomisk Liberalisme. Fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede bidrager Statens Kontrol med private Forsikringselskaber i væsentlig Grad til en Sanering paa Personforsikringens Omraade.

Gennem sin Detaljerighed saavel som ved sine Hovedresultater fæstner denne kildekritiske Vurdering af ældre danske Forsikringsforhold en rigtigere Opfattelse af Forsikringsproblemernes Natur og viser samtidig, at disse Problemer er betydningsfulde Led i den store Sammenhæng, der hedder vort Folks økonomiske Virksomhed ned gennem Tiderne. *F. Skrubbeltang.*

En „Prokuratorstat“.

H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med kgl. Bevilling 1660—1869. (Levin & Munksgaard 1935).

Under ovenstaaende Titel har »Det danske Sagførersamfund« nylig udgivet et stort Værk — ca. 450 store, dobbeltspaltede Sider — hvis Tekst skyldes vor udmærkede Personalhistoriker, Hovedarkivar i Post- og Telegrafvæsenet, H. Hjorth-Nielsen, og skønt Bogens Indhold maaske ikke i strengeste Forstand falder ind under »Fortid og Nutid«s Virkefelt — Kultur- og Lokalhistorie — tror man dog, at Værket vil kunne paaregne almindelig Interesse indenfor de Kredse, Tidsskriftet henvender sig til, thi det vil som Wibergs Præstehistorie, Erslews Forfatterleksikon, Kr. Carøes Bøger om den danske Lægestand og lignende »Stater« være et Hjælpemiddel, man ofte vil ty til, naar man beskæftiger sig med Lokalhistorie, og i kulturhistorisk Henseende kan der ogsaa høstes forskelligt Udbytte af det.

Bogen indledes med en Redegørelse for dens Tilblivelse, og det ses, at Planen om Udarbejdelsen af et saadant Værk allerede fremkom 1915, og at Hjorth-Nielsen 1923 havde sit Materiale indsamlet; men saa kom der Vanskeligheder med Udarbejdelsen af en litterær Del om Sagførervæsenets historiske Udvikling, og først nu, efter ca. 12 Aars Forløb, er den biografiske Del udkommet, medens den litterære Del, der forøvrigt ikke er af saa almen Interesse, nok er opgivet.

Som Bogens Titel udviser, omfatter Arbejdet Prokuratorer med kongelig Bevilling; indtil 1796 kunde Sagførervirksomhed nemlig udøves i Kraft af flere forskellige Beføjelser; der var kongelige Bevillinger, Amtmandsbevillinger og Magistratsbevillinger, og endelig kunde man gaa i Rette som Fuldmægtig i den enkelte Sag for en af de stridende Parter, hvilken sidste Fremgangsmaade benyttedes i vid Udstrækning.

Skønmæssigt anslaaet findes der i Bogen større eller mindre Biografier af ca. 1200 Prokuratorer med kgl. Bevilling, med Anførsel af deres Forældre, Hustruer, Svigerforældre m. v.; men dernæst har Forfatteren haft den gode Ide at medgive et Tillæg, i hvilket er optaget, hvad han under sine Arkiv- og Biblioteks-Studier har fundet om Sagførere af de andre Kategorier; dette Stof gør absolut ikke Krav paa at være udtømmende, men det omfatter ca. 500 Personer og maa anses for at være af stort Værd, netop fordi det omhandler Standens mindre bemærkelsesværdige Personer og Outsidere eller »Vinkelskrivere«. Biografierne af samtlige Personer er ledsaget af detaillerede Kildeangivelser, og i det hele tør det nok siges, at Forfatteren her har præsteret et overordentligt lødigt Værk, der kan tjene som Forbillede for lignende Arbejder.

C. Klitgaard.

Politisk Lokalhistorie.

K. H. Kofoed: Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage. I. (Colbergs Boghandel, Rønne 1936.)

Bornholmeren Departementschef og Raadsformand K. H. Kofoed benytter de fristunder hans embedsgerning levner ham til at studere sin fædreneøs historie i den nyere tid. Som resultat af dette arbejde har han i indeværende aar (1936) paa opfordring af bestyrelsen for Bornholmsk Samfund og med støtte af Carlsberg-Fonden udsendt de to første afsnit af »Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage«, omfattende aarene 1848—52 (udkommen særskilt og i »Bornholmske Samlinger« for 1935). Forfatteren vil, som det fremgaar af titlen, udelukkende beskæftige sig med den politiske udvikling og berører derfor kun økonomiske, sociale eller kulturelle forhold, naar de faar politisk betydning. Men indenfor de selvvalgte, desværre noget snævre, rammer giver Raadsformand Kofoed paa 200 sider et udtømmende billede af klippeøens politiske problemer set paa baggrund af landets almindelige historie i de bevægede fire aar, da vor frie forfatning fødtes og landet gennemgik voldsomme udenrigspolitiske kriser. Hans kildestof er navnlig central- og lokaladministrationens arkivalier, Rigsdagstidende og de bornholmske aviser. Ved hjælp af dette materiale lykkes det ham at give et helt levende billede af forholdene paa Bornholm i de tider, da partimodsætningerne først var ved at blive til, og de personlige hensyn derfor spillede en saa meget større rolle i vælgernes overvejelser. Forfatteren tegner portrætter af en hel række lokalpolitikere, af hvilke man særlig lægger mærke til Aakirkeby-kredsens første folketingsmand, den stoute og dygtige landmand og major ved dragonerne Hans Madsen Kofoed; den energiske næringsdrivende købmand Jens Nansen, som i 1851 belønnedes med fortjenstmedaljen i guld; den senere Viborg-rektor, daværende overlærer ved Rønne lærde Skole H. H. Lefolii; den dygtige og selvstændige urmager Jeppe Findanus Petersen, fader til medicinalhistorikeren professor Julius Petersen og derved bedstefar til professorerne H. og J. Munch-Petersen; den bidske og meget skrivende radikale prokurator Chr. Fog og navnlig den dygtige og af bornholmerne saa afholdte amtmand Ludvig Krabbe, som i 1849 med overvældende majoritet valgtes til øns første landstingsmand, skønt regeringen fire maaneder i forvejen havde afskediget ham som amtmand i Rønne paa grund af hans allfor store passivitet i udførelsen af sit embede. Af og til trækker ogsaa nogle af politikens store fugle henover scenen, som i dette

tilfælde er torvet i Aakirkeby, hvor valghandlingerne i den ene af øens to valgkredse fandt sted. I 1848 valgtes Madvig saaledes enstemmigt til Aakirkeby-kredsens repræsentant i Den grundlovgivende Rigsforsamling. Den store filolog var jo, som han engang udtrykte det i Folketinget, »selv, som man let vil høre, om jeg end ikke sagde det, en bornholmer«, søn af en byskriver i Svaneke. Da Madvig imidlertid i november 1848 blev minister for kirke- og undervisningsvæsenet og derfor nedlagde sit mandat i Rigsforsamlingen, søgte en anden og endnu berømtre politiker at vinde den ledige kreds. Det var selve liberalismens høvding Orla Lehmann, som imidlertid led den tort at blive vraget i Aakirkeby til fordel for den politisk ubetydelige kapellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn Jørgen Vilhelm Marckmann, som imidlertid besad den i denne situation afgørende kvalifikation at være født bornholmer, søn af en byskriver i Nexø og selv Madvigs ven og jævnaldrende.

Foruden karakteristikkene af de optrædende personer og skildringerne af disses kappestrid om de forskellige politiske mandater rummer Raadsformand Kofoeds bog navnlig en omhyggelig redegørelse for de bornholmske folkerepræsentanternes arbejde i Den grundlovgivende Rigsforsamling og den første Rigsdag, selvfølgelig især af deres bestræbelser for at forsvare deres hjemøens interesser. Bornholmerne sad nemlig fra tidligere tid inde med en række privilegier, først og fremmest deres særlige forsvarsordning, men ogsaa deres lavere hartkornsbeskatning og deres fritagelse for konsumtionen og brændevinsafgiften. Den sejrende liberalisme havde paa sit program kampen mod privilegierne, og Bornholms dannede ingen undtagelse. Skønt de bornholmske rigsdagsmænd strittede imod, maatte de saa paa det ene, saa paa det andet omraade give efter, omend mod delvis erstatning i penge. Kun den særlige militærordning, Bornholms Væbning, overlevede angrebet. Ogsaa kulturelt rettedes der et slag mod Bornholm, da i rigsdagssamlingen 1851—52 Rønne lærde Skole blev delvis ophævet. Hvad der ved denne sag især skærer Raadsformanden i hjertet er, at »det skulde blive vor egen store Landsmand, Professor Madvig, der førte Køllen mod vor eneste højere Undervisningsanstalt«. Han forstaar kun med vanskelighed denne tilskikkelse og søger forklaringen i Madvigs »personlige Retfærdighedstrang« og i »hans medfødte bornholmske Stædighed«.

Med sine udførlige biografiske data (der endog omfatter de optrædende personers afkom) og sine lange citater af Rigsdagstidenden er denne lille Bornholms-historie ingen sofalektyre. Men

den er skrevet i et klart og fast sprog, meget rig paa stof og derfor interessant at læse, selvom man ikke er Bornholmer og derved har en personligere tilknytning til de beskrevne forhold og de optrædende personer og deres efterkommere.

Foruden sit indre værd har Raadsformand Koføeds bog ogsaa betydning ved at vise, at der paa den lokalpolitiske histories omraade ligger et stort stof, som fortjener at drages frem til grundlag for den almindelige politiske historie. Hidtil har man i for høj grad udelukkende beskæftiget sig med rigsdagshistorien. Men det bør ikke overses, at magtstillingen paa Rigsdagen og dermed den politiske udvikling bestemmes af de enkelte kredses vælgere. Følgelig er det af allerstørste betydning at studere de forhold, som bevirker, at nogle kredse indtager een politisk holdning og andre en anden. Det var ikke tilfældigt, at Zahle, Poul Christensen og Kristjan Pedersen i 1905 blev radikale. De var valgt henholdsvis i Ringsted-kredsen (hørupperen J. K. Lauridsens gamle kreds), i C. C. Albertis Sorø-kreds og i Tschernings Svinninge-kreds. Der er ogsaa en indre lokalpolitisk logik i, at først J. A. Hansen, senere Edvard Brandes og nu sidst P. Munch repræsenterer Rudkøbing-kredsen. Det vil derfor være en meget frugtbar opgave for politisk interesserede lokalhistorikere at søge ind til de aarsager, som bevirker, at i *en* kreds er vælgerne og dermed folketingsmændene radikale, i en anden moderate. Aarsagerne er sikkert af baade økonomisk og aandelig art, *men hvilke?* Hvor meget betyder f. x. fortiden og de store herregaardes pres paa bønderne? Og hvorfor er saa Nordvest- og Midtsjælland, Samsø og Langeland med de store herregaarde radikale, mens den politiske moderation har været stærk paa det mindst ligesaa herregaardsrige Fyn? Den lokale presse og de lokale politiske ledere har utvivlsomt spillet en overordentlig rolle. Men hvem var disse mænd, som gav tonen an paa møderne og ved deres anbefaling af en kandidat skaffede ham den fornødne tilslutning? Ved omhyggelig læsning af vælgermødereferater og af vælgerindlæg i provinsbladene kan man finde frem til disse toneangivende sogne- og herredsførere, der langt fra altid er de samme som de, der blev rigsdagsmænd.

Men man bør ikke holde sig til det rent politiske alene. Der er i Danmarks nyere og nyeste historie en saa nøje sammenhæng mellem landbrugets økonomiske rejsning og bondestandens politiske selvstændiggørelse, at man ikke helt forstaar den ene uden den anden. Det er desuden tit de samme mænd, som fører paa begge omraader. Ogsaa de aandelige faktorer maa tages i be-

fragtning: højskolerne og aviserne. Ikke faa steder kan det paa-vises, at en dygtig redaktor ved hjælp af sit blad har kunnet fastholde en kreds for en politisk retning, mens denne led nederlag de fleste andre steder.

Der er derfor al mulig anledning til, at politisk og økonomisk interesserede lokalhistorikere, paa lignende maade som Raadsformand Kofoed, men helst med lidt bredere front, tager deres hjemstavns moderne historie op til undersøgelse: dens politik, dens økonomi, dens aandsliv. Aviserne rummer et rigt kildestof: gamle politikere kan sikkert fortælle mangt og meget om personer og begivenheder; papirerne i sparekasser, brugsforeninger og andelsmejerier belyser det økonomiske liv. Af dette materiale kan der — og bør der — mures en solid grundvold for Danmarks politiske historie i folkestyrets tid.

Frantz Wilhelm Wendt.

Oversigt over topografisk litteratur 1935.

I årets løb naaede første bind af *Danmarks Kirker* (Gad) sin afslutning, og man har derved det fulde overblik over den berigelse i såvel topografisk som kultur- og kunsthistorisk henseende, som dette værk yder både læg og lærd. Medens de foregående hefter har vist, hvilket fortrinligt opslagsværk, der her foreligger, og som de to forfattere Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen har præget med deres solide viden, der i den udmærkede tekniske opbygning kommer til sin fulde ret, indeholder sidste hefte en af Chr. Axel Jensen udarbejdet kunsthistorisk oversigt, der må fængsle enhver interesseret læser. Den er formet som et sammenfattende kunstartkæologisk katalog og kan bruges som register over samtlige ældre kunstnernavne. Hvor kirkerne eller deres indhold har lokalt særpræg, er registret udvidet til skildringer af grupper eller personer, og selv i sin knappe form er oversigten af meget stor værdi, selv om de vilkårligt trukne amtsgrænser i nogen grad har besværliggjort arbejdet med et stof, hvis betydning strækker sig ud over disse. Et kort, der viser kirkebygningernes forskellige materialer og et register over de romanske bygningselementer, efterfølges af oversigter over de arkitektoniske typer, over kalkmalerierne og over inventaret og gravminderne i saavel sten, træ og metal, der som afslutning på monografierne giver læserne en behagelig følelse af at være godt orienteret i stoffet.

Alfred Jeppesen har til brug for skoleungdommen udgivet en skildring af Frederik den sjettes by: *Fra det gamle København*